

Π Α Ρ Α Τ Η Ρ Η Σ Ι Σ

Τοῦ Πανθεϊσμοῦ δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἐργασίας αὐτῆς οὔτε ἀνάπτυξις, οὔτε κριτική. Ἐὰν ὁ κόσμος εἶναι ὁ Θεός, τότε ἡ Θεολογία, ἀκριβέστερον: ἡ Κοσμολογία, σπουδάζουσα τὰ κοσμικὰ δεδομένα, θ' ἀποκαλύπτῃ τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν αἱ φυσικαὶ καὶ ἀνθρωπολογικαὶ Ἐπιστῆμαι θ' ἀποτελοῦν ταυτοχρόνως τὴν ἐπιστημονικὴν Θεολογίαν.

Ἄς ἐπιτραποῦν μόνον ἐλάχισται, προεισαγωγικαὶ τῶν ἀκολουθούντων κεφαλαίων, παρατηρήσεις: Ὁ παραδεδομένος ὄρος «πανθεϊσμός» εἶναι ἀνακριβῆς πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἠρνήθη τὴν ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ αὐθυπόστατον ὑπαρξίν τῶν ὄντων. Ἡ διδασκαλία, ἡ ὁποία πρεσβεύει, ὅτι ὑπάρχει μόνον ὁ Θεός, ἀναιροῦσα τὴν ἀνεξάρτητον ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ὄντος, εἶναι, συμφώνως πρὸς τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Rudole Otto ¹, «Θεοπανισμός» (Theopanismus). Ἡ «ὁ-Θεὸς-εἶναι-τὸ-πᾶν» διδασκαλία ἐκφράζει τὴν ἄκραν ὑπερβατικότητα καὶ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ παραλλήλως ὡς Ἄκροσμία. * Ἡ διδασκαλία, ἡ ὁποία κηρύσσει, ὅτι τὸ κοσμικὸν πᾶν, τὸ ὁποῖον ἀντικειμενικῶς ὑπάρχει, εἶναι ὁ μόνος Θεός, εἶναι Πανθεϊσμός. Ἡ πανθεϊστικὴ ἀντίληψις θεωρεῖ τὸ ὄν ἀποκλειστικὴν πραγματικότητα, αὐτοδημιούργητον, αὐθυπόστατον, αὐτοσκοπὸν καὶ συγχρόνως Θεόν. Ἡ «τὸ-πᾶν-εἶναι-Θεός» θεωρία, ἔκφρασις τῆς ἀκραιφνοῦς ἐνυπαρξέως, δύναται νὰ ἐκληφθῇ παραλλήλως ὡς Ἀθεΐα. Ἐνταῦθα

---

* Ὡς ἀρχὴ τοῦ Θεοπανισμοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ κατωιταλικὸς Ἐλεατισμὸς, ὁ ὁποῖος ἀπέριψε τὴν πολλότητα καὶ μεταβολὴν τῶν ὄντων καὶ ἐθεώρησεν ἓν ἐνιαῖον καὶ ἄφθορον εἶναι, τὸ ὁποῖον ὁμως ἀπέφυγε νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς Θεόν. Τὸν ἀρχαῖον Θεοπανισμὸν ἐκφράζει ὁ Seneca: «Τὶ εἶναι Θεός; Τὸ σύνολον παντός, ὅ,τι βλέπεις καὶ παντός, ὅ,τι δὲν βλέπεις. Μόνος εἶναι τὸ πᾶν» ², τὸν μεσαιωνικὸν ὁ Eriugena: «Μόνος (ὁ Θεός) ἐξ ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ ὑπάρχει» ³α. Ὁ Θεός καὶ αἱ βουλήσεις του καὶ πᾶν, ὅ,τι ἔπραξεν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό» ³β, τὸν μεταγενέστερον ὁ Spinoza: «Οὐδεμία ὑπόστασις εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ νοηθῇ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ» ⁴α. Ὅ,τιδήποτε ὑπάρχει, ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἄνευ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ νοηθῇ» ⁴β. Τὴν ἀπήχησιν τῆς ὡς akosmismus χαρακτηρισθείσης ὑπὸ τοῦ Hegel ⁵ θεωρίας αὐτῆς δεικνύουν οἱ λόγοι τοῦ Lessing: «Οὐδεμία ἄλλη φιλοσοφία ὑπάρχει πλὴν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Spinoza» ⁶ καὶ τοῦ Novalis: «Ἡ ἀληθὴς Φιλοσοφία εἶναι.... Spinosismus» ⁷.

«ἡμεῖς ὅλοι εἴμεθα Θεός»⁹. Ὁ ἄνθρωπος, ἐν μέσῳ τοῦ θείου κόσμου, εἶναι τὸ «ὑψιστον Ὄν»⁹. Ὁ Πανθεϊσμός εἶναι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Arthur Schopenhauer «εὐφημία τοῦ Ἀθεϊσμοῦ»¹⁰. Ἀντίποδες τοῦ Θεοπανισμοῦ — Πανθεϊσμοῦ εἶναι ὁ Θεϊσμός καὶ «Δεϊσμός» (Deismus), πιστεύοντες ἀμφότεροι εἰς τὴν ἀπόλυτον ἑτερότητα κόσμου καὶ Θεοῦ καὶ διαφέροντες ὡς πρὸς τὴν περὶ τῆς σχέσεως μεταξύ των ἀντίληψιν. Ὁ Δεϊσμός, ἡ θεωρία περὶ μιᾶς ὑπερβατικῆς καὶ ἀσχέτου πρὸς τὸν κόσμον Θεότητος καὶ ὁ Θεϊσμός, ἡ πίστις εἰς ἓνα προσωπικόν, κατ' ἀναλογίαν γνωστὸν καὶ ἐνεργῶς πρὸς τὸν κόσμον σχετιζόμενον Θεόν, δέον νὰ θεωρηθῶν ὡς προϋποθέσεις, τόσον τῆς Ἀποφατικῆς, ὅσον καὶ Καταφατικῆς Θεολογίας, ἐκθεσις καὶ κριτικὴ τῶν ὁποίων ἐπιχειρήθη ἀνωτέρω¹¹.

Σύνθεσιν τοῦ Πανθεϊσμοῦ καὶ τοῦ Θεϊσμοῦ ἐπιχειρεῖ ὁ <Πανενθεϊσμός> (Panentheismus). Τὸν ὄρον ἔπλασεν ὁ Karl Chr. Fr. Krause¹², πρὸς δῆλωσιν παλαιᾶς ἤδη θεωρίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς εἶναι ἐγκόσμιος καὶ ὑπερβατικὸς καὶ ὁ κόσμος ἐνθεὸς καὶ αὐθύπαρκτος ταυτοχρόνως. Θεὸς καὶ κόσμος δὲν ταυτίζονται, «ἀλλ' ἐμπλέκονται ἀμφότεροι εἰς μίαν ζωτικὴν λειτουργίαν», διὰ τῆς ὁποίας ἀλληλεπιδρῶντες προσδίδουν εἰς τὴν ζωὴν μίαν «ἀνεξάντλητον κίνησιν»¹³. Θεὸς εἶναι ἡ ὑψίστη ἐνότης, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐγκλείεται τὸ πολυμερὲς σύστημα τῶν ἐπὶ μέρους ὄντων, τὰ ὁποῖα ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἄνευ τῶν ὁποίων εἶναι ἀδιανόητος. «Τὸ πᾶν εἶναι καὶ ζῆ ἐντὸς, μετὰ καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ»¹⁴.

Ὁ πρῶτος συνειδητὸς <πανενθεϊστής> ὑπῆρξεν ὁ Jordano Bruno, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς εἶναι, κατὰ τὴν ἀρχαίαν Στωϊκὴν διδασκαλίαν, ἡ κοσμικὴ ψυχὴ^α, ἡ ὁποία, ὡς monadum monas, εἶναι ἡ ἐνότης, οὐσία, ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ κόσμου¹⁵, ἀποτελοῦσα συγχρόνως μέρος καὶ διεύθυνσιν τοῦ σύμπαντος, ὁμοία πρὸς τὸν κυβερνήτην ἐνὸς πλοίου, ὁ ὁποῖος κινεῖται ἀναλόγως τῶν κλυδωνισμῶν τοῦ σκάφους, ὡς τμήμα του, ἐνῶ συγχρόνως, ὡς αὐτοτελὴς ἰσχύς, τὸ διευθύνει¹⁷. Ἦδη ὁμοῦς, πρὸ τοῦ Bruno, σπέρματα πανενθεϊσμοῦ ἀπαντῶνται εἰς τὸν Ἀύγουστινον: «Γὰ πάντα εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ (Θεοῦ) καὶ τόπος δὲν εἶναι»¹⁸, εἰς τὸν Eriugena: «Ἐντὸς αὐτοῦ ἀμεταβλήτως καὶ οὐσιαστικῶς ὑπάρχουν τὰ πάντα»¹⁹ καὶ εἰς τὸν Meister Eckhart: «Ὁ Θεὸς ἔχει πᾶν πρᾶγμα ἐντὸς ἑαυτοῦ καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ οὐδὲν ὑπάρχει»^{20α}. Ἡ Θεότης ἔχει πᾶν πρᾶγμα ἐντὸς ἑαυτῆς, ἀλλ' ἀδιαίρετον εἰς μίαν οὐσίαν»^{20β}. Σύγχρονος πρὸς τὸν <μάρτυρα τῆς νεωτέρας κοσμοθεωρίας> Jordano Bruno ἀξιόλογος πανενθεϊστής εἶναι ὁ 19 ἔτη μετ' αὐτόν, ἐπίσης ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ζῶν καεῖς (1619) Lucilio Vanini: «(Ὁ Θεὸς) εἶναι ἐκτὸς πάντων τῶν πρα-

α. «Διογένης καὶ Κλεάνθης καὶ Οἰνοπίδης (τὸν Θεόν) τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν»¹⁵.

γμάτων, συγχρόνως ἐντὸς παντός, χωρὶς νὰ ἐγκλείηται, ἐκτὸς παντός, χωρὶς ν' ἀποκλείηται. Εἶναι τὸ πᾶν, ὑπὲρ τὸ πᾶν, ἐπέκεινα τοῦ παντός, πρὸ τοῦ παντός καὶ μετὰ τὸ πᾶν καὶ παραμένει πάντοτε τὸ πᾶν» ²¹. Μετὰ τὸν Βruno, ἐκτὸς τῶν ἀναφερθέντων Karl Krause καὶ Rudolf Eucken, διάσημος πανενθεϊστής ὑπῆρξεν ὁ Goethe, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἐμπλέκεται συνεχῶς ἐντὸς τοῦ κόσμου α, περιλαμβάνων τὸν κόσμον καὶ περιλαμβανόμενος ἐντὸς του, εἰς μίαν δυναμικὴν ἀμοιβαίότητα σχέσεως *.

Ἡ στατική συμβίωσις Θεοῦ καὶ κόσμου, ἐκφρασθεῖσα κυρίως ὑπὸ τοῦ ἀρχαιότερου Πανενθεϊσμοῦ, ἰσχύει ὡς προβαθμὶς τῆς δυνατότητος ταυτίσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Μυστικισμοῦ, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ ἀμέσως ἀκολουθῶν λόγος.

Ἡ δυναμικὴ ἀλληλεξάρτησις Θεοῦ καὶ κόσμου, τονισθεῖσα ἰδίως εἰς χρόνους νεωτέρους, ὠδήγησεν εἰς τὴν περίφημον θεωρίαν τοῦ «Γινόμενου Θεοῦ», ἣ ὁποία ἀνήγαγε τὴν ἀλληλεπίδρασιν καὶ συνωρίμασιν τοῦ Χρόνου καὶ τοῦ Αἰωνίου εἰς πρῶτιστον ἀξίωμα τῆς θεολογίας τῶν Νέων Χρόνων· ταύτης διαπραγματεύσεις ἐπιχειρεῖται εἰς τὸ κεφάλαιον «Ἡ Γένεσις».

Ἡ λογικὴ συνύφανσις Θεοῦ καὶ κόσμου ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ, κατέληξεν εἰς τὸν ἀπόλυτον παλλογισμόν, εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, περὶ τῆς ὁποίας πραγματεύεται τὸ II. κεφάλαιον τῆς ἀκολουθούσης ἐρεῦνης.

Ἡ ἀνάκλησις τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς ὑπερκοσμίου μακαριότητος καὶ ἡ ὑπαγωγή του εἰς τὸν κοσμικὸν ῥοῦν ἀπετέλεσεν ἀφρητηρίαν πρὸς τελικὴν ἄρνησιν τοῦ Ὑπερβατικοῦ καὶ ἀπολυτοποιήσιν τοῦ κόσμου εἰς τὸν ὀλίγον προγενέστερον καὶ σύγχρονον Ἀθεϊσμόν, περὶ τὸν ὁποῖον ἀσχολεῖται τὸ τρίτον ἐν συνεχείᾳ πόνημα.

Ἡ <πᾶν-ἐν-Θεῷ> ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν <πᾶν-ἐν-Κόσμῳ> διδασκαλία, ἀπόρροια τοῦ κοππερνικανικοῦ συστήματος, συγγενὴς πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Παύλου: «ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν» ²⁴, ἀναδρομικὴ εἰσαγωγή τοῦ Μυστικισμοῦ καὶ ἀφρητηρία τῆς Θεογονικῆς σκέψεως τῶν Νέων χρόνων, προϋπόθεσις τῆς συνυφῆς τοῦ κοσμικοῦ καὶ ἀπο-

---

β. «Ὁ ἰδικός μου (Θεός) <μπερδεύεται> συνεχῶς περισσότερο εἰς τὸν κόσμον» ²².

* Σὰν τί θὰ ἦταν ὁ Θεός, πού μόνο ἀπ' ἔξω θ' ἄσπρωχνε
Καὶ θ' ἄφινε στὰ δάκτυλα τὸ Πᾶν νὰ φέρνῃ κύκλους!
Σ' αὐτὸν ταιριάζει νὰ κινῆ τὸν κόσμο μέσα του,
Στὴ φύσι ἐντὸς νὰ κλείνεται, τῆ φύσι ἐντὸς του ν' ἄχῃ,
Ἔτσι, πού ὁ,τι ζῆ γι' αὐτόν, κινεῖται καὶ ὑπάρχει,
Νὰ μὴ στερῆται οὔτε στιγμὴ τὸ πνεῦμα ἢ τὴν ἰσχύ του» ²³.

λύτου Πνεύματος τοῦ Hegel καὶ τοῦ Μονισμοῦ τοῦ Schelling, διὰ τῆς ὑψώσεως τῆς σημασίας τοῦ πεπερασμένου μέχρις ἐπενεργείας ἐπὶ τοῦ Θείου, ἀρχὴ τῆς ἀπολυτοποιήσεως τοῦ κόσμου εἰς τὰς νεωτέρας Ἀθεϊστικὰς τάσεις, ἀπετέλεσε τὸ σπέρμα τῆς θεολογικῆς καρποφορίας τῶν μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν αἰώνων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ι. Η ΤΑΥΤΙΣΙΣ

«Ὡς εἴ τις λέγει, ὅτι τὴν σταγόνα τοῦ ὄξους ἐμιχθεῖσαν τῷ πελάγει, θάλασσαν ἢ μίξις ἐποίησε, τῷ μηκέτι τὴν κατὰ φύσιν ποιότητα τοῦ ὑγροῦ τούτου ἐν τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ ἐλικρατοῦντος συμμένει»¹.

Ἡ κατάργησις τῆς ἑτερότητας Ἐνθάδε—Ἐπέκεινα, ἡ ταύτισις τοῦ ἀνθρωπίνου πρὸς τὸ Θεῖον, ἡ θέωσις, εἶναι τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ ἀξίωσις τοῦ Μυστικισμοῦ. Ὡς θεολογικὸν σύστημα, ὁ Μυστικισμὸς εἶναι ἡ πλέον ἀπίθανος, τολμηρά, προσωπικὴ, ἀναπόδεικτος καὶ ἀδιάψευστος ἐμπειρικὴ θεωρία. Ἐνταῦθα ἐπιχειρεῖται τὸ ἀνήκουστον : Ἡ ὑπερπήδησις τοῦ Περσασμένου δι' ἀμέσου ἐπιστροφῆς εἰς τὸ Ἀπόλυτον, ἡ διάλυσις τοῦ Χρόνου ἐντὸς τοῦ Αἰωνίου, ἡ μετουσίωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς Θεόν. Ἡ unio mystica θέλει νὰ ἄρῃ τὴν πολικότητα τοῦ <κατὰ συμβεβηκός> καὶ τοῦ Ὑπερβατικοῦ, νὰ συναιρέσῃ τὸν ἀνθρώπον καὶ τὴν Θεότητα. «Μυστικισμὸς εἶναι ἡ ἄρσις τῆς ἑτερότητας φύσεως καὶ Ἰδέας. Εἰς τὸν Θεὸν φύσις καὶ Ἰδέα συμπύπτουν, ἤτοι εἰς αὐτὸν ἀναιροῦνται ἀμφοτέραι»².

Προϋπόθεσις τῆς μυστικιστικῆς πίστεως εἶναι ἡ πεποίθησις, ὅτι, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὲρ τὰ φαινόμενα πραγματικότητα, ἐσωτάτη συγγένεια συνδέει Θεὸν καὶ ἀνθρώπον. Ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσιαστικῶς particula Dei καὶ δύναται οὐχὶ ἀπλῶς νὰ ἐνωθῆ, ἀλλὰ τὰ ταυτισθῆ καὶ νὰ γίνῃ «ἐν ἀπολύτως Ἐν»³ πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ μυστικιστὴς «ἐξέρχεται τοῦ δέρματός του, διὰ ν' ἀφήσῃ τὸν Θεὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ δέσμα του»⁴ καὶ πιστεύει, ὅτι «κερδίζει τὸν Θεὸν διὰ τῆς βίας»⁵ α. κατ' οὐσίαν ὅμως «ἡ φυγὴ ἐξ ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σχετικότητος καὶ χρονικότητος καὶ ἡ εἴσοδος εἰς τὸ Καθαρώτατον καὶ τὸ Πρωταρχικόν»⁶ β. ἡ <ταύτισις> πρὸς τὴν Θεότητα, δὲν εἶναι expugnatio Dei, ἀλλὰ διαπίστωσις τῆς «ὑπαρχούσης ἐνότητος»⁷ γ. δεδομένου, ὅτι τὸ ὄν ὀφείλει νὰ μετέχῃ τοῦ λόγου ὑπάρξεώς του : «Πᾶν, ὅ,τι ὑπάρχει ἐξ αὐτοῦ (Θεοῦ), δὲν εἶναι τι διάφορον, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει, εἰμὴ μετοχὴ του»⁸ δ. Αὕτη ἡ participatio divinitatis, «ἡ συμβίωσις μετὰ

τοῦ θείου εἶναι»⁸, δηλοῖ τὴν θεότητα τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅσον «ὁ γήινος ἄνθρωπος καὶ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι δύο, ἀλλ' ἓν»⁹. Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἶναι «μία οὐσία καὶ λειτουργία, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται, ἐξ ἀνθρωπίνης πλευρᾶς θεωρουμένη, ὡς πίστις καὶ ἐκ θείας ὡς χάρις»¹⁰. Ἐκφυλισμένος Θεός, «Θεὸς σκεπασμένος μὲ γῆν»¹¹, κατ' οὐσίαν ὁ ἄνθρωπος, δύναται νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν θείαν φύσιν τοῦ δι' ἐξαρτήσεως ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ Θεοῦ. Ἡ *adhaesio Dei*, διὰ παραλλήλου ἐκηθενίσεως (*annihilatio*) τῆς προσωπικότητος τοῦ *dei humani*, εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς θεώσεως¹² (*deificatio*). Ἐὰν ἀτομικὰ «ἐγώ», «ἐμοῦ», «ἐμὲ» ὀφείλουν νὰ τακοῦν¹³ καὶ δι' ἐκστάσεως καὶ «ἀπλώσεως»¹⁴ νὰ διαλυθοῦν ἐντὸς τοῦ Ἐγὼ τῆς Θεότητος, ὅπως τὰ ξύλα, τὰ ὁποία εἰς τὸ πῦρ ἀφανίζονται μετουσιούμενα εἰς φλόγα^{15α} ἢ ὅπως ἡ σταγὼν, ἡ ὁποία χύνεται ἐντὸς τῆς θαλάσσης καὶ αἶρει τὴν ἀτομικότητά της προστιθεμένη εἰς τὸ ἄπειρον ὕδωρ. «Οὕτω μεταβαλλόμεθα εἰς Θεόν»^{15β}.

Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς θεώσεως, ἡ Μυστικὴ τέχνη ὑποδεικνύει, ἐκτὸς τῆς ἀπαρνήσεως τοῦ «ἐγώ», τρεῖς «ὁδοὺς», τὴν κάθαρσιν: *via purgativa*, τὸν φωτισμόν: *via illuminativa* καὶ τὴν ἔνωσιν: *via unitiva*. Τόσον ἡ ἠερολογία, ὅσον καὶ ἡ συστηματικὴ ἀνάπτυξις τῶν τριῶν λειτουργιῶν, ὀφείλονται εἰς τὸν ψευδώνυμον Διονύσιον Ἀρεοπαγίτην (*Ἀποκαρθῆναι τὸ πρῶτον / ἔπειτα ἐπὶ τὴν ἀκρότητα τῶν θείων ἀναβάσεων φθάνει / κατὰ τὸ κρεῖττον ἐνούμενος¹⁶). Καθαίρεται καὶ φωτίζεται καὶ τελεσιουργεῖται^{17α}. Τῆς ὑπεραγνοιάτης καθάρσεως / τοῦ ὑπερπλήρους φωτός / τῆς προτελείου τελειώσεως^{17β}. Πρὸς τὸ τελείως ἐκκαθαρθείσας αὐτὰς εἰς τὴν φωτιστικὴν τῶν φανοτάτων ἱεουργιῶν θεωρίαν τε καὶ κοινωνίαν μεταχθῆναι^{18α}. Κάθαρσις, φωτισμός, τελειώσις: ^{18β} πρὸς τὸν Θεὸν ἀφομοιώσις τε καὶ ἔνωσις¹⁹).

Ὁ Μυστικισμὸς, ἄγνωστος ὡς φιλοσοφικὸν σύστημα εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἀναπτύσσεται συστηματικῶς ἐντὸς τοῦ κλίματος τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ μετεμοσχεύθη εἰς τὴν χριστιανικὴν Δύσιν. Σπέρματα ἐν τούτοις μυστικισμοῦ διακρίνονται εἰς τὰ Ὀρφικὰ* καὶ Ἐ-

* Ὑπῆρξεν ὁ Πλάτων Μυστικιστής; Εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ αἱ ἀπόψεις τῶν ἐρμηνευτῶν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας διίστανται. Εἶναι ἡ μοῖρα τῆς μεγαλοφυΐας νὰ ὑπερβάλλῃ τὴν ἐρμηνείαν της εἰς τὸν χρόνον καὶ νὰ παραμῆνῃ «σημεῖον ἀντιβαλλόμενον». Ὁ Πλάτων ἐρμηνεύεται σήμερον ὡς ὁ φιλόσοφος συγγενῆς καὶ κληρονόμος τοῦ ὀρφικοῦ μυστικισμοῦ, ὡς ἡ πρώτη μυστικιστικὴ προσωπικότης τῆς Ἱστορίας. Ὁ μυστικιστὴς Πλάτων ταξειδεύει εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἰσιδος²⁰ καὶ αἰσθάνεται βαθύτατα τὸν «μυστικισμὸν τῶν ἀριθμῶν», τὴν ἀφετηρίαν τοῦ φιλοσοφικοῦ μυστικισμοῦ²¹, τῶν Πυθαγορείων, ἀλλὰ κυρίως εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει «μίαν διαρκῆ κλίσιν πρὸς τὴν ὀρφικὴν ποίησιν καὶ θεωρίαν», πρὸς τὴν ὁποίαν «τὸν ἔσυρε ἐσωτερικὴ συγγένεια τοῦ αἰσθήματος»²². Ὁ Πλάτων «ἐξαγνίζει καὶ πλουτίζει τὴν ὀρφικὴν εὐσέβειαν»²³ καὶ μεταβάλλει τὴν ὀρφικὴν παράδοσιν «εἰς μίαν θρησκείαν τῆς ψυχῆς. Ἡ περὶ ψυχῆς ὀρφικὴ πίστις εἶναι ἡ ἱστορικὴ προβαθμὶς τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας περὶ ψυχῆς»²⁴. Ὁ Ὀρφισμὸς τοῦ πα-

λευσίνα Μυστήρια καὶ εἰς τὴν ἑκστατικὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου, ἡ ὁποία καὶ ὑποτίθεται⁵⁹, ὅτι ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν τοῦ μεταγενεστεροῦ Ἑλληνικοῦ Μυστικισμοῦ. Μυστικιστικὴ τάσις ἐμφανίζεται ἐπίσης εἰς τὴν πυθαγόρειον κοσμοβιοθεωρίαν, ὡς «φιλοσοφικοποίησιν τοῦ Ὀρφισμοῦ»⁶⁰ καὶ σαφέστερον εἰς τὴν Ἀττικὴν τραγωδίαν, ἐνθα ἡ <συμπάθεια> τοῦ πρωταγωνιστοῦ τελειοῦται διὰ τῆς συνταυτίσεώς του πρὸς τὸν εὐνοοῦντα καὶ ἀγαπώμενον πάσχοντα θεόν. Ἄλλ' ἡ τραγωδία κατάγεται ἀκριβῶς ἐκ τῆς Διονυσιακῆς λατρείας καὶ ἡ φύσις τῆς ὑπῆρξε πρωταρχικῶς λειτουργικῆ, ἐξελιχθεῖσα εἰς σκηρικὴν φιλοσοφίαν.

ῥέχει «τὰ θέματα τῶν ἐσχατολογικῶν του μύθων»²⁵, οἱ ὅποιοι «λούονται εἰς μυστηριακὴν ἀτμόσφαιραν, ὑπὸ τὸ ὄρφικόν νόημα τῆς λέξεως»²⁶. Ἐκ τῆς ὄρφικῆς διδασκαλίας κατάγεται ὁ «τραχὺς δυῖσμός» μεταξὺ τοῦ Ἐνθάδε καὶ τῶν Ἰδεῶν, ὁ ὁποῖος «ᾤθησε σχεδὸν κατ' ἀνάγκην τὸν φιλόσοφον εἰς μυστικὴν θεώρησιν, κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖ, ὅπου θέλει ν' ἀπολογηθῆι περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς θέσεώς της εἰς τὸν κόσμον»²⁷. Ὁ Πλάτων εὑρε πρῶτος «τὸ κλειδί τῆς πλήρους ἀρμονίας» τῶν ἑπτὰ χορδῶν τῆς λύρας τοῦ «ζωοδότου πνεύματος τῆς μεμυημένης Ἑλλάδος: τοῦ Ὀρφέως»²⁸, θεωρήσας τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ὡς «τμῆμα τῆς παγκοσμίου Ψυχῆς» ἢ «τούλάχιστον ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης»²⁹. Τὴν μυστικὴν διάθεσιν τοῦ Πλάτωνος, ὡς μίμησιν τοῦ «Ὀρφέως, τοῦ παρ' Ἑλλησι πρώτου θεολόγου»³⁰, ἀποκαλύπτει ὁ σεβασμὸς του πρὸς τοὺς ἀρχαίους (ὄρφικούς) λόγους περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς: «Πείθεσθαι δὲ ὄντως αἰεὶ χρὴ τοῖς παλαιοῖς τε καὶ ἱεροῖς λόγοις, οἱ δὲ μνηύουσιν ἀθάνατον ψυχὴν εἶναι»³¹, ἢ περὶ μαθήσεως ὡς ἀναμνήσεως διδασκαλία του: «Τὸ γὰρ ζητεῖν ἄρα καὶ τὸ μανθάνειν ἀνάμνησις ὄλον ἐστίν»³². Ὅτι ἡμῖν ἡ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει οὔσα»^{33α}, ἢ περὶ παρουσίας καὶ κοινωνίας θεωρία του: «Ὅτι οὐκ ἄλλο τι ποιεῖ αὐτὸ καλὸν ἢ ἡ ἐκείνου τοῦ καλοῦ εἴτε παρουσία εἴτε κοινωνία εἴτε ὄπη δὴ καὶ ὅπως προσγενομένη»^{33β}, ἢ περὶ ὁμοιότητος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστις: «Ἐὼ μὲν θείῳ καὶ ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ καὶ μονοειδεῖ καὶ ἀδιαλύτῳ καὶ αἰεὶ ὡσαύτως κατὰ ταῦτα ἔχοντι ἑαυτῷ ὁμοιότατον εἶναι ψυχὴν»^{33γ}. Ἡ ψυχὴ θεοειδὲς»^{33δ}. Εἰς τὸ ὅμοιον αὐτῇ καὶ αἰετὲς ἀπέρχεται, θείον τε καὶ ἀθάνατον»^{33ε}, ὁ περὶ συγγενείας τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ Θεῖον λόγος του: «(Ἡ ψυχὴ) ὡς συγγενὴς οὔσα τῷ τε θείῳ καὶ ἀθανάτῳ καὶ τῷ αἰεὶ ὄντι»³⁴. Πρὸς δὲ τὴν ἐν οὐρανῷ συγγένειαν ἀπὸ γῆς ἡμᾶς αἴρειν ὡς ὄντας φυτὸν οὐκ ἔγγειον ἀλλὰ οὐράνιον»³⁵, ἢ περὶ κυριαρχίας τῆς ψυχῆς ἀντίληψίς του: «Πᾶσα ψυχὴ παντὸς ἐπιμελεῖται τοῦ ἀψύχου...τελέα μὲν οὔσα καὶ ἐπτερωμένη μετεωροπορεῖ τε καὶ πάντα τὸν κόσμον διοικεῖ»³⁶ καὶ αἱ περὶ «ἐξαίφνης»³⁷: «Ἐξαίφνης κατόψεταί τι θαυμαστὸν τὴν φύσιν καλόν»³⁸ καὶ ἀρρήτου: «Ρητὸν οὐδαμῶς ἐστίν ὡς ἄλλα μαθήματα»³⁹, ἐκφράσεις του, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν «ἐν αἴσθημα, μίαν ἀντίληψιν, ἐν βίωμα», τὸ ὅποion «οὐχὶ διὰ στιγμιαίας ἀνακοινώσεως, ἀλλὰ δι' ἐμβιώσεως» (Hincinleben) κατακτάται»⁴⁰.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσας γνώμας τῶν Henri Bergson, Édouard Schuré, Rudolf Steiner, Nathan Söderblom, Erwin Rohde, Friedrich Somsen καὶ Werner Jaeger, στοχασταὶ ὡς οἱ Édouard Norden, Ernst Hoffmann, Ernst Cassirer, Hans Leisegang καὶ Ulrich von Wilamowitz ἐρμηνεύουν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος ὡς διαλεκτικὴν, οὐχὶ ἐπὶ τῆς ὄρ-

Ἡ ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἀνατολή, παρ' ὅτι κατὰ καιροὺς δι' ἑλληνίζόντων ἀντιπροσώπων ἐπεδίωξεν, «ἵνα πάση δυνάμει φεύγωμεν τὸ εἶναι ἄνθρωποι καὶ σπεύδωμεν γενέσθαι θεοί»⁶¹, διὰ μιᾶς ἀρρητου ἀνατάσεως τοῦ λόγου πρὸς τὸ Ἄρρητον : «Ὁ λόγος... ἀπὸ τῶν κάτω πρὸς τὸ ὑπερκείμενον ἀνιών... ὅλος ἄφρονος ἔσται καὶ ὅλος ἐνωθήσεται τῷ ἀφθέγ-
τῳ»⁶², ὥστε «θεία καὶ ἀνθρωπίνη συνυφαίνεσθαι φύσις»⁶³, θεωρήσα-
σα τὴν ψυχὴν ὡς «λιβάδα οὐρανίαν», ἢ ὁποία ἐχύθη «κατὰ γᾶς» καὶ ἀνα-
ζητεῖ τὴν πηγὴν τῆς, «ὅθεν ἐξεχύθη» ἢ ἀκτῖνα «ἀληθιν», ἢ ὁποία τείνει
«προγόνῳ Φωτὶ μιγῆναι»,⁶⁴ διὰ τὴν ἐορτάση «μιγεῖσα Πατρὶ Θεὸς ἐν

φικῆς παραδόσεως βασιζομένην, ὡς ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἠρμηνεύθη*, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μεγαλοφυοῦς ἑρμηνευτικοῦ τοῦ λόγου. Κατὰ τοὺς ἑρμηνευτὰς αὐτοὺς «δὲν ὑπάρχει οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἔρεισμα ἑρμηνείας τῶν πλατωνικῶν μύθων κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν Ὀρφέα»⁶⁵. Ὁ Πλάτων εἶναι γνήσιος Ἕλληνας, ὁ ὁποῖος ζητεῖ τὴν κοσμοθεωρίαν τοῦ διὰ τῆς θεωρητικῆς ὁδοῦ καὶ ἀφίνει τὸν νοῦν τοῦ νὰ κτυπᾷ εἰς τὴν θύραν τῆς γνώσεως. Σκοπὸς τοῦ εἶναι ἢ διανοητικὴ ἀντίληψις, διὰ τοῦτο τὸ «μυστικιστικὸν — ἐκστατικὸν στοιχεῖον ἀπεκλείσθη»⁶⁶. Ἡ διάστασις μεταξὺ τοῦ φαινομένου καὶ τοῦ ἰδεατοῦ κόσμου δὲν αἰρεται οὔτε μυστηριακῶς, οὔτε μυστηριωδῶς. Ἐνταῦθα τὸν λόγον ἔχει ὁ λόγος καὶ οὐχὶ τὸ ἄλογον. «Δὲν πρόκειται εἰς τὸν Πλάτωνα... διὰ μίαν θαυμασίως μυστικιστικὴν ὑπερνίκησιν τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ Ἰδεῶν καὶ Φαινομένου, ἀλλὰ διὰ μίαν <ύδὸν>, ἐκ τῆς παραδοχῆς τῶν φαινομένων τῆς αἰσθήσεως, μέχρι τῆς γνώσεως τῶν Ἰδεῶν διὰ τῆς καθαρᾶς σκέψεως»⁶⁷. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ὁδηγεῖ εἰς τὸ μυστήριον καὶ τὸν μῦθον, ἀλλ' ἢ μυθικότης τοῦ μυστηρίου δὲν εἶναι οὔτε ὑπερλογικὴ οὔτε προλογικὴ, ἀλλὰ μεταλογικὴ. Τὸ μυστήριον τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας προὑποθέτει τὸν λόγον, τὸν ὅποιον διὰ τοῦ μύθου ὑπερβάλλει. «Ἡ ὁδὸς τοῦ πρὸς τὸ μυστήριον καὶ τὸν μῦθον δὲν παρακάμπτει τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ τὴν ὑπερβάλλει διὰ τῆς φιλοσοφικῆς διαλεκτικῆς»⁶⁸. Ἐξ ἄλλου ὁ Πλάτων ὑπετίμησε καὶ εἰρωνεύθη τὴν ὀρφικὴν—πυθαγόρειον⁶⁹ ἀσκητικὴν καὶ ἐγκράτειαν καὶ τοὺς θεοσόφους τῆς ἐποχῆς του, οἱ ὁποῖοι διεκήρυττον, ὅτι δύνανται νὰ ἐπενεργοῦν διὰ τῆς μυστηριακῆς τῶν μεθόδου ἐπὶ τῶν θεῶν. «Ἀγύρται δὲ καὶ μάντις ἐπὶ πλουσίων

* Πρβλ. τὴν περὶ θεοποιήσεως τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος(!), <κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὀρφέως>, ἀντίληψιν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Φιλοπόπου : «Κἀνταῦθα τῇ τῶν μύθων ἀπάτῃ συνενεχθεὶς ὁ Πλάτων Θεὸν εἶναι τὸν κόσμον ἐκ τῶν Ὀρφέως λαβῶν ἀπεφήνατο»⁷¹α. Ὡστε κἂν λέγη θεὸν εἶναι τὸν κόσμον, ἐκ τῶν ὀρφικῶν λαβῶν ὁ Πλάτων τῇ τῶν ποιητῶν συνηθείᾳ μυθικώτερον ἀπολουθήσας θεὸν αὐτὸν εἶρηκε»⁷¹β. Ἐκτὸς τοῦ ἀριστοτελείζοντος νεοπλατωνικοῦ μονοφυσίτου Ἰωάννου τοῦ Φιλοπόπου καὶ ὁ <Πλατωνικὸς διάδοχος>, ὁ Πρόκλος, ἑρμηνεύων <πλατωνικώτερον> τὸν Πλάτωνα, θεωρεῖ, ὅτι ἢ ἀντίληψις τοῦ περὶ τοῦ κόσμου, αὐτὴν τὴν φορὰν θεωρουμένου οὐχὶ ὡς Θεοῦ, ἀλλ' ὡς εἰκόνοσπιτοῦ Θεοῦ, κατάγεται ἐκ τοῦ Ὀρφέως. «Καθάπερ οὖν Ὀρφεὺς εἶδωλα πλάττει τοῦ Διονύσου τὰ τὴν γένεσιν ἐπιτροπεύοντα καὶ τὸ εἶδος ὅλον ὑποδεξάμενα τοῦ παραδείγματός, οὕτως καὶ ὁ φιλόσοφος, (ὁ Πλάτων) εἰκόνα τὸν κόσμον τοῦ νοητοῦ προσεῖπεν, ὡς ἑοικότα τῷ σφετέρῳ παραδείγματι»⁷².

Θεῶν» «β, ἐκ σεβασμοῦ καὶ δέους πρὸ τοῦ Θεοῦ τῆς Πίστεως, ἀπέφυγε ν' ἀναπτύξῃ συστηματικὴν μυστικὴν θεολογίαν, ὅποια ἦ τῶν μοναχῶν M. Eckhart καὶ J. Scheffler.

Πάντως, ἀρχῆς γενομένης ἐκ τῶν λειτουργικοῦ περιεχομένου εὐχῶν καὶ

θύρας ἰόντες πείθουσιν, ὡς ἔστι παρὰ σφίσι δύναμις ἐκ θεῶν ποριζομένη θυσίαις καὶ ἐπρωδαῖς...ἐπαγωγαῖς τισι καὶ καταδέσμοις τοὺς θεούς, ὡς ἴρασι, πείθοντες σφίσιν ὑπηρετεῖν».-: "Ὅστις ἐνταῦθα δὲν διαισθάνεται τὴν περιφρόνησιν»⁴⁸, γράφει ὁ Wilamowitz, «πράγματι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ βοηθηθῆ»⁴⁹.

Ὁ Πλάτων δὲν ὑπῆρξεν οὔτε μυστικιστής, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς πεποιθήσεως εἰς τὴν δυνατότητα ἀφομοιώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ὡς ἐδίδαξεν ὁ μεταγενέστερος Πλατωνισμός. οὔτε <ἀντιμυστικιστής>, διὰ τῆς θεωρήσεως τῆς διανοίας ὡς ἀποκλειστικῆς καὶ ἀνυπερβλήτου καὶ ἀπορριψεως μιᾶς ὑπὲρ τὰ φαινόμενα συγγενείας μεταξὺ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Πλάτων ὑπῆρξε <μυστικιστής> εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ὑπερπηδήσεως τοῦ λόγου πρὸς ὑποδήλωσιν ἑνὸς κόσμου, ὁ ὁποῖος ὑπερβάλλει τὸ ἐνθάδε ὡς πρότυπον καὶ συγχρόνως ὡς ἀναίρεσίς του, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ λόγος δεκνύει τὴν κατεύθυνσιν, ἀλλ' ἢ αὐτοσυνείδησίς του ὡς ὄντος δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ γίνῃ ὁδηγὸς δι' ὅτι ἀνήκει <ἐλέκεινα τῆς οὐσίας>. Εἰς τὸν ὑπερβατισμὸν του ὅμως αὐτὸν δὲν ἐχρειάσθη οὔτε <ἐπρωδάς> οὔτε <ἐκστάσεις>, ἀλλὰ μόνον λογικοὺς <λίθους>, διὰ τῶν ὁποίων ἔκτισε τὸν ἀνυπερβλήτον ναὸν τῆς διαλεκτικῆς του. Ἀντὶ τῆς <θεώσεως>, τῆς ταυτίσεως μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ὁ Πλάτων προβάλλει τὴν ἀξίωσιν τῆς <ομοιώσεως θεῶν κατὰ τὸ δυνατόν»⁵⁰. Τὴν κατεύθυνσιν τοῦ λόγου πρὸς τὸν ὑπερβατικὸν κόσμον δὲν ἐκφράζει ἢ ἄλογος σύντηξις, ἀλλ' ὁ διαλεκτικὸς ἔρωσ, ὁ ὁποῖος δὲν συγγέει, ἀλλὰ συσχετίζει τὸ Ἐνθάδε πρὸς τὸ Ἐπέκεινα. «Θεὸς δὲ ἀνθρώπων οὐ μίγνυται, ἀλλὰ διὰ τούτου (ἔρωτος) πᾶσα ἔστιν ὁμιλία καὶ ὁ διάλεκτος θεοῖς πρὸς ἀνθρώπους»⁵¹. Διὰ τῆς ἀποκρούσεως τῆς μίξεως μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἐπιτελεῖ ὁ Πλάτων, ὡς διαλεκτικὸς φιλόσοφος, «τὴν ὀξεῖαν τομὴν, τὴν ὁποίαν...ὁ μυστικισμὸς ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιτελέσῃ»⁵². Ἐὰν ἡ ὀρφικὴ λατρεία τὸν συνεκίνησε, παρ' ὅτι πρὸς τὸν <ὀρφικὸν βίον>, τὰς <ὀρφικὰς συνουσίας>, τὰς <ὀρφικὰς ὄργια>, τοὺς <θιάσους> καὶ τοὺς <ὀρφεοτελεστάς> οὐδεμίαν ἄμεσον σχέσιν ἔχει καὶ ἐὰν πράγματι εἰς τὸν <κύκλον τῆς γενέσεως> τῆς ὀρφικῆς παραδόσεως ὀφείλῃ τὸν πυρῆνα τῶν κοσμογονικῶν μύθων του⁵³, τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ὀφείλει εἰς τὴν μυθολογικὴν αὐτὴν παράδοσιν τὴν διαλεκτικὴν σκέψιν του. Οἰαδήποτε καὶ ἐὰν ὑπῆρξεν ἡ ὀρφικὴ διδασκαλία περὶ ψυχῆς—ἐμίαν ὀρφικὴν διδασκαλίαν περὶ ψυχῆς ὀφείλουσιν οἱ ἀνάγοντες τὴν πλατωνικὴν ψυχο-λογία εἰς τὸν Ὀρφέα, ν' ἀποδείξουσιν»⁵⁴—, ἡ ψυχὴ εἰς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, ἔχει ὡς προσορισμὸν τὴν καταξίωσιν τῆς χωροχρονικῆς ὑπάρξεως κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὰς Ἰδέας, ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ γνῶσις τῶν Ἰδεῶν προὑποθέτει τὴν ἑτερότητα, τὴν ὁποίαν ἡ μυστικὴ ταύτισις ἀναιρεῖ. Εἰς τὸν Πλάτωνα «ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ θεμελιώδες ἀξίωμα καὶ ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς πληρώσεως τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ἀντικειμένου εἰς τὸν χρόνον, διὰ τῆς ἀξίας τῶν Ἰδεῶν. Εἰς τὸν μυστικισμὸν δὲν ὑπάρχει γνῶσις Ἰδεῶν, οὔτε φυσικὴ γνῶσις»⁵⁵. Τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον «ἐκ πολλῆς συνουσίας περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης οἶον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος...ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον ἑαυτὸ ἤδη τρέφει»⁵⁶, ὑποδηλοῖ μίαν διαίσθησιν, τὴν ὁποίαν δὲν προσφέρει ὁ λόγος, ὅμως προπαρασκευάζει διὰ τοῦ ἔρωτός του, ἀλλ' ἢ ὁποία θέτει μέτρα εἰς ἑαυτὴν καὶ δὲν διδάσκει, διότι γνωρίζει, ὅτι δὲν εἶναι ῥητὴ, ὡς ἄλλα μαθήματα. Ὁ «πλατωνικὸς μυστικισμὸς», ὁ ὁποῖος <«γνωρίζομε βεβαίως πόσον

ὑμνων τῆς Ἐκκλησίας α, ἐκτὸς ἐνὸς γενικωτέρου ἐνορατικοῦ μυστικισμοῦ, ἐνθά «τὰ ὑπὲρ λόγον» εἰς τὴν «κεκαθαρωμένην καρδίαν» διδάσκονται «διὰ τῆς ἀλαλήτου τῶν νοημάτων ἐλλάμψεως»⁶³, ἀνεπτύχθη ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Χριστολογικὸς μυστικισμός, ὁ ὁποῖος ἐπρέσβεισεν, ὅτι ἡ θεία φύσις «ἐφέλκεται πρὸς μετουσίαν ἑαυτῆς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν»⁶⁴, ἵνα ὅλος ἄνθρωπος θεωθῇ τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ χάριτι θεουργούμενος»,^{65α}, ὥστε διὰ τῆς «θεώσεως... καὶ ἦν ὁ Θεὸς θεοῖς γενομένοις»^{66β} ἐνοῦται, νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος «τοσοῦτον Θεός, ὅσον ἐκεῖνος ἄνθρωπος»^{67γ} καὶ ἐπιτελεσθῇ οὕτω πλήρως ἡ ἀμοιβαιότης: ὁ μὲν Κύριος Θεὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἄνθρωπος, ὁ δὲ δοῦλος ἄνθρωπος Κύριος Χριστός: «Χριστὸς δὲ καὶ Κύριος ὁ Λόγος ἦν, ταῦτα καὶ ὁ ἐμμιχθεὶς τε καὶ ἀναληφθεὶς ἐν τῇ Θεότητι γίνεται... ἡ τοῦ δούλου μορφή Κύριος γίνεται... τὸν ἐνωθέντα αὐτῷ ἄνθρωπον... Χριστὸν ποιεῖ»⁶⁸. Ἐπομένως «δι' αὐτὸν (Χριστὸν) γενησόμεθα καὶ θεοί... τῷ τῆς χάριτος μυστηρίῳ, μηδὲν τὸ παρῆπαν ἀλλοιοῦντες τῆς φύσεως»⁶⁹.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν τούτοις, παρὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διαμόρφωσίν της ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς εὐεπιφόρου πρὸς τὸν μυστικισμὸν Ἀνατολῆς, κατ' ἄρθρωσε γενικῶς, ὡς σύστημα, νὰ συγκροτήσῃ τὸν ἀνθρώπινον ἐγωϊσμὸν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς χρονικῆς φύσεώς του, ἀναπτύξασα, ὅτε ἡ λίμπις τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ εἶχε παρέλθῃ, «Χριστοκεντρικὸν μυστικισμὸν»^{70α}, ἀλλὰ βιώσασα τοῦτον, ἐκτὸς ἐξαιρέσεων, ὡς «συγκλονισμὸν διὰ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»^{70β}, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πρώτου καὶ οὐσιαστικωτέρου διὰ τὴν πίστιν χριστιανοῦ μυστικιστοῦ, τοῦ Π α ὕ λ ο υ*.

Ὁ Π λ ω τ ῖ ν ο ς ὑπῆρξεν ἡ σημαντικωτέρα μυστικιστικὴ φυσιογνωμία τῆς Ἱστορίας. Εἰς τὰς «Ἐννεΐδας» ὁ Μυστικισμὸς θέλει νὰ γίνῃ Μετα-

ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ μεταγενεστέρου Ἑλληνισμοῦ»⁷¹, ὑπῆρξε μία γόνιμος παρανόησις τῆς οὐσίας τοῦ πλατωνικοῦ φιλοσοφεῖν. Ὁ λατινικὸς Μυστικισμὸς, ὁ ὁποῖος διεχώρισε τὸν κόσμον εἰς τρία τμήματα, τὸ αἰσθητόν, τὸ πνευματικόν καὶ τὸ Θεῖον, πρὸς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀπέδωκεν ἓν εἶδος γνώσεως (sensatio, ratio, intuitio) ἐνόμισεν, ὅτι εὔρεν εἰς τὴν <αἰσθησιν>, <διάνοιαν> καὶ <νόησιν> τοῦ Π λ ά τ ω ν ο ς τὸν σύμμαχόν του. Ἀλλ' «ἀφ' οὔτου ἡ φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας ἐγινε κριτικὴ, καταβάλλεται προσπάθεια, νὰ μὴ προσδίδεται πλέον τὸ σχῆμα αὐτὸ τοῦ Μυστικισμοῦ ἀμέσως εἰς τὸν Πλάτωνα», ἀλλ' εἰς τὸν ὑπὸ τῶν Πλατωνικῶν «δοθέντα εἰς τὸν Πλατωνισμὸν μεταγενέστερον τύπον»⁷². Σήμερον ἡ κριτικὴ σκέψις ὀφείλει ν' ἀποδώσῃ τὰ τοῦ Π λ ά τ ω ν ο ς τῷ Π λ ά τ ω ν ι καὶ τὰ τοῦ Π λ ω τ ῖ ν ο υ τῷ Π λ ω τ ῖ ν ω.

α. Πρὸβλ. ποίημα ἐκδήλου μυστικιστικῆς διαθέσεως τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Σωφρονίου εἰς τὸ «Μηνιαῖον» τῆς Στ' Ἰανουαρίου.

* Τὸ κλασσικὸν πρότυπον τοῦ Χριστιανικοῦ Μυστικισμοῦ, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν Χριστὸν ὡς συγκεκριμένην ἐμπάνειαν καὶ οὐχὶ τὸν Θεὸν ὡς ἀφηρημένην ἔννοιαν, ὑπῆρξεν ὁ Παῦ λ ο ς. Ὁ μυστικισμὸς τοῦ Παύλου εἶναι ἀποκλειστικῶς

φυσική ἐνφῶ ἤδη εἶναι Θρησκεία. Ὁ Πλωτῖνος ἐνεβολίασεν εἰς τὸν ἑλληρικὸν λόγον τὸ ἀνατολικὸν πάθος καὶ μετέβαλε τὴν Διαλεκτικὴν εἰς μεταφυσικὴν <ψυχολογίαν>. Οἱ καρποὶ τῆς μεταμοσχεύσεως ἔθρεψαν ὀλόκληρον τὸν μεσαιωνικὸν Μυστικισμόν, ὥστε ἡ μυστικὴ Δύσις εἰς τὸν Μεσαιῶνα νὰ ἐμφανισθῇ ὡς ἐπαρχία τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὸν Πλωτῖνον συνέρρευσαν πιθανῶς μυστηριακὰ δρεῦματα τῆς λατρείας ἑνὸς Μίθρα, μιᾶς

«μυστικισμὸς Χριστοῦ»⁷¹. Ἐνιαῦθα συμφωνοῦν ὅλοι οἱ ἐρμηνευταὶ του: «Αἱ μυστικαὶ ἐκφράσεις τοῦ Παύλου ἀναφέρονται εἰς τὸν Χριστόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνεκινώθη ὁ Θεὸς ἀνθρωπίνως, οὐδέποτε εἰς τὸν Θεόν. Οὐδεὶς <μυστικισμὸς Θεοῦ> ὑπάρχει εἰς τὸν Παῦλον»⁷². Ὁ ὅρος μυστικισμὸς Χριστοῦ χαρακτηρίζει ἄριστα τὴν τάσιν τῆς εὐσεβείας τοῦ Παύλου⁷³. Ὁ Παῦλος εἶναι ὁ μοναδικὸς χριστιανὸς στοχαστής, ὁ ὁποῖος γνωρίζει μόνον μυστικισμόν Χριστοῦ καὶ οὐχὶ παραλλήλως μυστικισμόν Θεοῦ⁷⁴. Ὁ μυστικισμὸς τοῦ Παύλου εἶναι «ἔλλαμψις καὶ φωτισμὸς τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ»^{75α}. Τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ εἶναι διὰ τὸν Παῦλον τὸ αἰώνιον πρότυπον, διὰ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ ὁποῖου ὀφείλει ν' ἀγωνισθῇ ὁ χριστιανὸς ἐντὸς καὶ ἐν συνειδήσει τῆς ὑπάρξεώς του. Τελείωσις τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ ἀγῶνος δὲν εἶναι ἡ ἀπλὴ προσέγγισις, ἀλλ' ἡ συνταύτισις τοῦ στρατευομένου πιστοῦ πρὸς τὸν Χριστόν, ὥστε οὗτος νὰ γίνῃ «κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεῦμα»^{75β}. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Παύλου: «Χριστόν ἐνεδύσασθε»^{76α} καὶ ἡ ὁμολογία του: «Ὡς δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός»^{76β} ἐκφράζουν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀγιώσεως τοῦ τελειομένου χριστιανοῦ. Ὁ μυστικισμὸς τοῦ Παύλου δὲν εἶναι ὁ «ξένος πρὸς τὴν ἠθικὴν μυστικισμὸς»⁷⁷ τῆς ἐρημώσεως, ὁ ὁποῖος ἐκπληροῖ τὸν προορισμὸν του εἰς τὴν <ἡδονὴν τῆς θείας συνουσίας>, ἀλλ' ὁ ἀγωνιστικὸς μυστικισμὸς, ἡ ἐντὸς τῆς ἠθικῆς ἀντινομίας ἀγωνιζομένη πίστις. Ὁ Παῦλος ἀγνοεῖ τὴν ἀναχωρητικὴν ἀγωνίαν τῆς ἐνώσεως ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου πρὸς τὴν <ἄπειρον Θεότητα>. Ἡ ἐγωϊστικὴ deificatio τοῦ Δυτικοῦ Βορρᾶ ματαίως ἀνεζήτησεν εἰς τὸν Παῦλον ἀριστοκρατικὴν καταγωγὴν. Ἐνιαῦθα δὲν ὑπάρχει οὔτε ἡ θέωσις τοῦ Σύρου δῆθεν πρώτου Ἀθηναίου μαθητοῦ του, οὔτε ἡ sobria ebrietas τοῦ Ἀγίου Βερνάρδου.

«Ὁ Παῦλος εἶναι μυστικιστής»⁷⁸ καὶ ἡ διδασκαλία του «κατὰ τὴν θεμελιώδη οὐσίαν τῆς μυστικισμὸς»⁷⁹ ὁ Παῦλος «χρησιμοποιεῖ μὲ ἰδιαιτέραν προτίμησιν λέξεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸν τύπον καὶ τὸ περιεχόμενον των ἐνθυμίζουσιν τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ἑλληνιστικοῦ Μυστικισμοῦ»⁸⁰ καὶ «ὁ προσωπικὸς του συγκλονισμὸς» πρὸ τῆς Δαμασκοῦ «εἶναι μυστικιστικοῦ εἶδους»⁸¹. Ὁ Παῦλος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἄμεσον συγγένειαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου: «Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν»⁸² καὶ ἡ ἐσχατολογικὴ του διδασκαλία πιστεύει εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῶν πάντων διὰ τοῦ Θεοῦ, «ἵνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν»^{83α} ὁ Παῦλος γνωρίζει «ὀπτασίας» εἴτε «ἐν σώματι» εἴτε «ἐκτὸς τοῦ σώματος»^{83β} καὶ ὁμιλεῖ περὶ μεταμορφώσεως: «Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα»^{83γ}, ἐνθα «ἀποκαλύπτεται ἡ κατ' ἐξοχὴν ἰδιαιτέρα μυστικιστικὴ του ἰδιοσυγκρασία»^{84α}. Ἀλλ' ὁ Παῦλος, ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ ἐτέρου, ἀντιστρατευομένου πρὸς τὴν θέλησίν του, νόμου οὐδέποτε ἔχασεν ἢ ἀπέρριψε τὴν ὀδυνηρὰν αὐτοσυνείδησιν τοῦ πεπερασμένου. Εἰς τοὺς λόγους του περὶ ἁμαρτίας καὶ μετανοίας, δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ καὶ πίστεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ κρίσεως «ὁ μυστικισμὸς δὲν ἔχει οὐδὲν ἀπολύτως μέ-

Ίσιδος ἢ ἐνὸς Διονύσου, ἀλλ' ὁ ἴδιος, ἀφομοιώσας ἐντὸς τοῦ τὴν προγενεστέραν ἑλληνικὴν Φιλοσοφίαν καὶ ἐκφράσας τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἐποχῆς τοῦ, ὑπερέβαλε πᾶσαν προηγουμένην μυστικὴν ἀντίληψιν καὶ δὲν ἠθέλησεν ἀπλῶς νὰ μετατρέψῃ τὸ κοινὸν λειτουργικὸν στοιχεῖον τοῦ Μυστικισμοῦ εἰς Φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ μνήσῃ τὴν Φιλοσοφίαν εἰς τὸν Μυστικισμόν καὶ νὰ τὴν χοίση πρωθυερείαν του.

Βασικὸς μοχλὸς τῆς ὅλης πλωτικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ πόθος τῆς ψυχῆς νὰ ἐνωθῇ πρὸς τὸν Ἕνα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀποσπαθεῖσα ἐρρίφθη εἰς τὸν κόσμον.

Ἡ ψυχὴ, ἐγκλωβισμένη ἐντὸς τῆς ὕλης, «πάσχει τοῦ ἐν εἶναι τὴν ἀπόστασιν» ^{90α} καὶ διακαίεται ὑπὸ τοῦ «οὐρανίου ἔρωτος» ^{90β} νὰ ἐπανέλθῃ, ὡς «κοινωνοῦσα καὶ αὐτῆ» ^{90γ}, εἰς τὴν Πρωταρχίην τῆς. «Ἐρῶ οὖν κατὰ φύσιν ἔχουσα ψυχὴ θεοῦ ἐνωθῆναι θέλουσα» ^{90δ}. Εἰς τὸ «ἐρωτικὸν πάθημα» ^{90δ} αὐτὸ ἀντίκειται τὸ ἐγὼ καὶ ὁ ὑλικὸς κόσμος, ἐνῶ τὸ Ἕν, ἐπέκεινα τῆς ἑτερότητος, «ἔστι τῷ δυναμένῳ θιγεῖν ἐκεῖ παρόν, τῷ δι' ἀδυνατοῦντι οὐ πάρεστιν» ^{90ε}. Ἦτοι, οἱ δυνάμενοι καὶ παρεσκευασμένοι νὰ ὑπερνικήσων τὴν ἀντίστασιν τοῦ χρόνου, «ὥστε ἐναρμόσαι καὶ οἶον ἐφά-

ρος» ^{90β}. Τὸ ὅτι ὁ Παῦλος ὁμιλεῖ περὶ ταυτίσεως πρὸς τὸν Χριστόν, δὲν σημαίνει, ὅτι «τοῦτο ὀφείλει νὰ νοηθῇ οὐχὶ εἰκονικῶς, ἀλλὰ πραγματικῶς» ⁹⁰. Ἡ ταύτισις περὶ τῆς ἁποίας ὁμιλεῖ ὁ Παῦλος εἶναι ἡ θικὴ καὶ οὐχὶ οὐσιαστικὴ. Ἐὰν οἱ λόγοι αὐτοὶ ἐρμηνευθοῦν πραγματικῶς, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἔχῃ τὴν ἰκανότητα καὶ ὀφείλει ν' ἀφομοιωθῇ <οὐσιαστικῶς> πρὸς τὸν Χριστόν, περὶ τῆς θεότητος τοῦ ὁποίου ὁ χριστιανὸς Παῦλος οὐδέποτε ἀμφέβαλε καὶ μάλιστα οὐχὶ μετὰ θάνατον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς, αἵρεται ὅλη ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Παύλου. Αἱ ἔννοιαι <νόμος>, <συγγνώμη>, <μαθητεία>, <μίμησις>, <πίστις>, <ἀνάστασις>, <δίκη> καὶ <ἀγάπη>, αἱ ὁποῖαι προϋποθέτουν τὴν ἑτερότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καταντοῦν διὰ τῆς παραδοχῆς αὐτῆς ἄνευ σημασίας. Ὁ Παῦλος δὲν εἶπεν, οὔτε ἠδύνατο νὰ εἶπῃ: «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πράγματι Θεὸς καὶ ὁ Θεὸς πράγματι ἄνθρωπος» ⁹⁰. Ὁ γήινος ἄνθρωπος δὲν χρειάζεται νὰ παρακαλέσῃ τὸν Θεόν, ὁ ἴδιος δύναται νὰ διατάξῃ τὸν Θεόν ⁹¹. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἰδική μου οὐσία-οὔτε ὀλιγώτερον οὔτε περισσότερον ⁹². Γνωρίζω, ὅτι ἄνευ ἐμοῦ οὐδὲ μίαν στιγμὴν δύναται νὰ ζήσῃ ὁ Θεός. Ἐὰν τύχη καὶ χαθῶ ἐγώ, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ παραδώσῃ τὸ πνεῦμα» ⁹³ ἀφορισμούς, οἱ ὁποῖοι ἴσχυσαν ὡς κύρια ἄρθρα πίστεως τοῦ Βορειοδυτικοῦ Μυστικισμοῦ. Ὁ Παῦλος ὑπῆρξε καὶ παρέμεινεν <ἐλάσσων> οὐσιαστικώτερον τῶν ἀνωτέρω, ὡς προϋπόθεσιν τοῦ Θεοῦ αὐτοθεωρουμένων, fratrum minorum τῶν μοναχικῶν ταγμάτων τῆς Δύσεως. Ὁ <φόβος Κυρίου>, ὁ ὁποῖος συνεκλόνηζε καὶ τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Παῦλον, δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὴν μυστικιστικὴν του προδιάθεσιν καὶ πιθανώτατα παιδεῖαν ν' ἀπωθήσῃ καὶ λησμονήσῃ τὴν ὀδύνην τῆς χρονικῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Ὁ Παῦλος ὑπῆρξε κατ' ἐξοχίην προφητικὸς καὶ οὐχὶ μυστικιστικὸς τύπος. Τὸ ἰσραηλιτικὸν δέος πρὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ εὐθύνη ὡς χριστιανοῦ Ἀποστόλου, ὠδήγησαν καὶ ἐκράτυναν τὸν Παῦλον εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ προορισμοῦ του, διὰ τῆς συνειδήσεως τῶν δυνατοτήτων καὶ ἰδεωδῶν του, ὡς ἀγωνιστοῦ νικητοῦ, ὡς <πρώτου>, ἀλλὰ μετὰ τὸν Ἕνα.

ψασθαι καὶ θιγεῖν ὁμοίωτητι» ^{90στ}, δύνανται ν' ἀναχθοῦν μέχρι τοῦ Ἐνός. «Ἐκεῖνο μὲν οὖν μὴ ἔχον ἑτερότητα ἀεὶ πάρεστιν, ἡμεῖς δὲ ὅταν μὴ ἔχωμεν» ^{90ς}. Διὰ τοῦτο ὀφείλει τις ν' ἀγνοήσῃ τὰ πάντα «καὶ αὐτόν» ^{90η}, διὰ νὰ δυνηθῇ «ἐπὶ τὴν ἐν ἑαυτῷ ἀρχὴν ἀναβεβηκέναι» ^{90θ} καὶ «ἐν τῇ θεᾷ ἐκεῖνου γενέσθαι» ^{90η}.

Ἡ ἀνίβασις καὶ «φυγὴ μόνου πρὸς μόνον» ^{90ι} ὑπερβάλλει τὴν νόησιν, τὴν ἐπιτυγχάνει δὲ μόνον ἢ «ἢ ἐκστάσις καὶ ἀπλωσις καὶ ἐπίδοσις αὐτοῦ», ^{90ια}, διὰ τῆς ὁποίας, ὡς «ἄσπασθεις ἢ ἐνθουσιάσας, ὁ ἰέμενος εἰς τὰ πρῶτα ἐπαναγαγεῖν ἑαυτόν» ^{90θ} φθάνει εἰς ἄμεσον καθόρασιν τοῦ ποθουμένου. «Μηδὲ κατ' ἐπιστήμην ἢ σύνεσις ἐκεῖνου μηδὲ κατὰ νόησιν ὡσπερ τὰ ἄλλα νοητὰ, ἀλλὰ κατὰ παρουσίαν ἐπιστήμης κρείττονα» ^{90α}. Εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἐκστάσεως καὶ ἀφέσεως ἑαυτοῦ καὶ πάντων ὀφείλει νὰ προσμένῃ ἡσύχως, ἕως ὅτου ἐν φῶς, «αὐτὸ καθ' αὐτὸ μόνον καθαρὸν ἐφ' ἑαυτοῦ, ἐξαίφνης φανέν» ^{90ιβ}, ἐπιφέρει «πλήρωσιν καὶ ἔλλαμψιν» ^{90ιγ}, ἀκριβῶς ὅπως ἀναμένομεν ἄνευ βίας τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. «Διὸ οὐ χρὴ διώκειν, ἀλλ' ἡσυχῇ μένειν... ὡσπερ ὀφθαλμὸς ἀνατολὰς ἡλίου περιμένει· ὁ δὲ ὑπερφανὴς τοῦ ὀρίζοντος... ἔδωκεν ἑαυτόν θεάσασθαι τοῖς ὄμμασιν» ^{90ιδ}. Τότε ἀνοίγεται ἡ θεᾷ Ἐκεῖνου εἰς τὸν ἤδη ὑπέρφωτον καὶ θεούμενον. «Ὅρα ἡ δὴ ἔστιν ἐνταῦθα κάκεινον καὶ ἑαυτόν...· ἑαυτόν μὲν ἠγλαῖσμένον, φωτὸς πλήρη νοητοῦ, μᾶλλον δὲ φῶς, αὐτὸ καθαρὸν, ἀβαρῆ, κοῦφον, θεὸν γενόμενον, μᾶλλον δὲ ὄντα» ^{90ιε}. Θεούμενος ὁμοῦς ὑπερβάλλει τὸν κοσμικὸν πόθον τῆς γνώσεως, διότι τὴν θέωσιν ἀναγγέλλει ἤδη ἢ ἄρσις τῆς ἑτερότητος ὄρωντος καὶ θεᾶς, ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, «ἐπεὶ τοίνυν δύο οὐκ ἦν, ἀλλ' ἐν ἦν, αὐτὸς ὁ ἰδὼν πρὸς τὸ ἐωραμένον, ἕως ἂν μὴ ἐωραμένον, ἀλλ' ἠνωμένον» ^{90ιστ}. Διὰ τῆς τελικῆς ἐνώσεως ἡ ψυχὴ, «ἐν οὔσα τῷ ἐν εἶναι αὐτῷ οὐκ οἶεται πῶ ἔχειν ὃ ζητεῖ, ὅτι τοῦ νοουμένου μὴ ἕτερόν ἐστιν» ^{90ις}. Διαφέρει γὰρ οὐδὲν τὸ ὄρων πρὸς τὸ ὀρώμενον» ^{90ιη}. Ἡ ὑπέρλογος αὕτη σύντηξις τοῦ ὄρωντος πρὸς τὸ ὀρώμενον ἀναιρεῖ τὴν μεταξὺ των διαφορὰν, διότι ὁ θεώμενος, θεούμενος, δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἐπέκεινα αὐτῆς, ὡς ὁ Θεός. «Γίνεται γὰρ καὶ αὐτὸς τις οὐκ οὐσία, ἀλλ' ἐπέκεινα οὐσίας ταύτης, ἢ προσομιλεῖ» ^{90ιθ}, ἐν ἅμα τῷ νοητῷ ταῦτόν γενομένη» ^{90κ}.

Οὕτω δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ τελικῶς λόγος περὶ ὁράσεως, διότι ἡ κρείττων τοῦ λόγου θέωσις ἐσήμανεν ἀπόλυτον ταυτότητα μεταξὺ θεατοῦ καὶ θεάματος. Ὁ ἐνθεὸς ἐγένετο Θεός. «Τὸ δὲ ἰδεῖν καὶ τὸ ἐωρακός ἐστιν οὐκέτι λόγος, ἀλλὰ μείζον λόγου καὶ πρὸ λόγου καὶ ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὡσπερ καὶ τὸ ὀρώμενον... τάχα δὲ οὐδὲ ὄψεται λεκτέον... τότε μὲν οὖν οὔτε ὄρα οὔτε διακρίνει ὁ ὄρων οὐδὲ φαντάζεται δύο, ἀλλ' οἷον ἄλλος γενόμενος καὶ οὐκ αὐτὸς οὐδ' αὐτοῦ συντελεῖ ἐκεῖ, κάκεινον γε- νόμενος ἐν ἔστιν ὡσπερ κέντρῳ κέντρον συνάψας· καὶ γὰρ ἐνταῦθα συν-

ελθόντα ἔν ἔστι τό τε δύο, ὅταν χωρίς» ^{90α}. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ θέωσις αἶρει τὴν θέασιν καθίσταται δύσφραστον τὸ θέαμα, διὰ τοῦτο εἶναι ὀρθὴ ἢ ἐπιταγὴ τῶν Μυστηρίων πρὸς τοὺς μυηθέντας νὰ μὴ διηγῶνται τὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἀπείρους, «ὡς οὐκ ἔκρορον ἐκεῖνο ὄν... ὅτω μὴ καὶ αὐτῷ ἰδεῖν εὐτύχηται» ^{90β}. Τὴν ὁμολογίαν αὐτὴν ἐπανέλαβεν ἀργότερον καὶ ὁ Πρόκλος: «Πᾶν τὸ θεῖον, αὐτὸ μὲν διὰ τὴν ὑπερούσιον ἔνωσιν ἄρρητόν ἐστι καὶ ἄγνωστον πᾶσι τοῖς δευτέροις, ἀπὸ δὲ τῶν μετεχόντων, λεπτόν ἐστι καὶ γνωστόν» ⁹¹.

Τὸν Πλωτῖνον ἀνόμασεν ὁ Harald Höffding «γενάρχη» τοῦ μεσαιωνικοῦ Μυστικισμοῦ ⁹². Θὰ ἠδύνατο νὰ προστεθῆ, ὅτι ὀλόκληρος ὁ Μυστικισμὸς τοῦ Μεσαιῶνος, ὡς παράφρασις τῶν ὑπὸ τῆς πλωτινικῆς φιλοσοφίας, ὡς ἐμεσίτευσεν ταύτην ὁ Πρόκλος, ὀριζομένων ἔργων τοῦ ψευδο-Ἀρεοπαγίτου, ἀποτελεῖ ὑπόμνημα εἰς τὸ «Περὶ τ' ἀγαθοῦ ἢ τοῦ ἑνός» κεφάλαιον τῆς ἕκτης «Ἐννεάδος» τοῦ Πλωτίνου. Οὐδὲν τὸ νέον θὰ πληροφορηθῆ τις, ἀναδιφῶν εἰς τὰ πλωτινικὰ ἔκτυπα καὶ συχνάκις κακέκτυπα τοῦ μεσαιωνικοῦ Μυστικισμοῦ τῆς Δύσεως, πλήν, εἰς σπανίας περιπτώσεις, μιᾶς εἰλικρινοῦς συγκινήσεως καὶ πείρας, ἢ περιγραφῆ τῶν ὁποίων ἐνίοτε ἐγγίζει ἐν τούτοις τὰ ὅρια τῆς ὑθρασύτητος. Ὁ Πλωτῖνος ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον ὁ μεγαλύτερος <ἐπεκεινολόγος>, ἀλλὰ καὶ ὁ μεγαλύτερος <ἡμίθεος> τῆς Ἱστορίας. Οἱ λοιποὶ <θεάνθρωποι> τοῦ μυστικοῦ Μεσαιῶνος, καυχώμενοι, ὅτι διὰ τῆς <αὐτοθεώσεώς> των δύνανται νὰ ἐκπορθοῦν καὶ διευθύνουν κατὰ βούλησιν, <πείθοντες σφίσιν ὑπηρετεῖν>, τὸν Θεόν, ἀπεδείξαν ἀπλῶς τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας καὶ ἐπάρσεως.

Ἄρξοῦν μόνον ὡς παράδειγμα ν' ἀναφερθοῦν οἱ χριστιανοὶ μυστικισταὶ τοῦ τέλους τῶν Μέσων καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Νέων χρόνων Johann Eckhart καὶ Johann Scheffler. Ὁ πρῶτος (1260-1327), δομινικανὸς μοναχὸς καὶ ἐξέχουσα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του προσωπικότης, ὀνομασθεὶς λόγῳ τοῦ διδακτικοῦ κύρους του Meister (λατ. magister) καὶ γνωστὸς ἔκτοτε ὡς Meister Eckhart, σήμερον δὲ θεωρούμενος ὡς «πατὴρ τοῦ Γερμανικοῦ Μυστικισμοῦ» ⁹³, ἀναγγέλει: «Τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία εἶναι ἡ ζωὴ μου! Ἄν ὅμως ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ζωὴ μου, πρέπει ὅ,τι εἶναι τοῦ Θεοῦ νὰ εἶναι ἰδικόν μου καὶ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἰδική μου οὐσία-οὔτε ὀλιγώτερον οὔτε περισσότερον» ⁹⁴, διηγεῖται: «Ὅτε ἰστάμην εἰς τὴν πρωταιτίαν μου, δὲν εἶχον Θεόν, ἀλλ' ἤμην ἐγὼ ὁ ἴδιος..., ὅτε ὅμως ἐξῆλθον τῆς ἐλευθέρας θελήσεώς μου καὶ ἀντελήφθην τὴν πλασματικὴν φύσιν μου, τότε εἶχον Θεόν»^α, κηρύσσει: «Ὁ γήινος ἄνθρωπος δὲν χρειάζεται νὰ

α. Dô ich stuont in mîner êrsten ursache, dô enhâte ich keinen got und was ich mîn selbes... Aber dô ich entgienc mînem friem willen und empfîenc mîn geschaffen wesen, dô hâte ich einen got. ⁹⁵.